

3. Нечипоренко М.А. Формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійно-особистісного саморозвитку / Марія Анатоліївна Нечипоренко. – Дис.канд.пед.наук. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінниця-Тернопіль, 2019. – 290 с.

4. Ніколаско С. Проблема професійної адаптації викладача-початківця до роботи у вищому навчальному закладі / Світлана Ніколаско – Світогляд-Філософія-Релігія. Вип. 5. Суми: ДВНЗ «УАБС НБ». – 2014. – 186 с. С. 22–32.

5. Халабузар О.А. Інноваційні педагогічні технології у фаховій підготовці майбутніх учителів іноземної мови / Оксана Анатоліївна Халабузар. – Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2015. – Випуск 3. – С. 345-351.

6. Шалівська Юлія. Проблема професійної адаптації молодих педагогів у наукових дослідженнях / Юлія Шалівська. – Рівне: Інноватика у вихованні. Випуск 11. Том 2. 2020.– С. 187-194.

7. Chernionkov Yaroslav. The Digitalization of the Educational Pprocess as a Qualitative Characteristic of the Individualization of a Future Teacher of Foreign Languages' Professional Training / Yaroslav Chernionkov. – Kharkiv: Astraea, Vol. 1, № 1, 2020. – P. 48-63.

REFERENCES

1. Bezliudna, V.V. (2018). *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1948–2016 rr.)* [Theory and practice of professional training of future teachers of foreign languages in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1948–2016)]. Rivne.

2. Zapadynska, Iryna (2019). *Samoosvita vykladacha inozemnykh mov v umovakh informatyzatsii suchasnoho suspilstva* [Self-education of a foreign language teacher in the conditions of informatization of modern society]. Drogobych.

3. Nychyporenko, M.A. (2019). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov do profesiino-osobystisnoho samorozvytku* [Formation of readiness of future teachers of foreign languages for

professional and personal self-development]. Vinnytsya-Ternopil.

4. Nikolaienko, S. (2014). *Problema profesiinoi adaptatsii vykladacha-pochatkivtsia do roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi* [The problem of professional adaptation of a novice teacher to work in higher education]. Sumy.

5. Khalabuzar, O.A. (2015). *Innovatsiini pedahohichni tekhnologii u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy* [Innovative pedagogical technologies in the professional training of future foreign language teachers]. Berdyansk.

6. Shalivska, Y. (2020). *Problema profesiinoi adaptatsii molodykh pedahohiv u naukovykh doslidzhenniakh* [The problem of professional adaptation of young teachers in research]. Rivne.

7. Chernionkov, Y. (2020). [The Digitalization of the Educational Pprocess as a Qualitative Characteristic of the Individualization of a Future Teacher of Foreign Languages' Professional Training]. Kropyvnytskyi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРНЬОНКОВ Ярослав Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центрального державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: процеси індивідуалізації підготовки майбутніх учителів іноземних мов, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах, формування майбутніх вчителів іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERNIONKOV Yaroslav Olexandrovych – Ph.D, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Linguodidactics and Foreign Languages Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University;

Circle of scientific interests: processes of individualization of training future teachers of foreign languages; methods of teaching foreign languages at the non-linguistic faculties; formation of future teachers of foreign languages.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2022 р.

УДК 371.134:373.3:504

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-203-164-171

ХРОЛЕНКО Марина Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін, докторант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2118-1977>
e-mail: marina.khrolenko@gmail.com

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. В основі концепції формування екологічної компетентності

майбутніх учителів біології лежать загальнопедагогічні та специфічні принципи, які є нормативними орієнтирами, засадничими

основами для організації та здійснення процесу фахової підготовки здобувачів вищої освіти. Ефективність упровадження системи формування екокомпетентності студентів досягається завдяки чіткої відповідності обраних принципів і підходів до процесу підготовки майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На дослідження загальних принципів навчання спрямували свої наукові пошуки Ю. Бабанський, В. Галузинський, М. Євтух, І. Зязюн, А. Кузьмінський, Н. Мойсеюк, В. Омеляненко, В. Онищук, О. Савченко, М. Скаткін, В. Ягупов та ін.

Окремі аспекти, які так чи інакше стосуються спеціальних принципів фахової підготовки майбутніх учителів біології, є предметом дослідження низки науковців: Н. Баюрко, М. Білянської, О. Блашкової, В. Гончарука, Н. Грицай, І. Кореневої, Я. Логвінової, Т. Миронюк, О. Молчанюк, О. Пташенчук, Р. Романюк, Л. Соловей, Ю. Солоної, І. Сяської, Л. Титаренко, І. Фурси, Ю. Шапрана, І. Шмиголь та ін.

Аналіз підходів до визначення специфічних принципів професійної підготовки майбутніх учителів біології дає підстави стверджувати, що серед учених немає одностайної думки щодо кількості принципів, їх поєднання. Науковці по-різному визначають основні принципи у розрізі проблеми дослідження, але всі вони спрямовані на успішне досягнення мети освітнього процесу – формування ключових і фахових компетентностей здобувачів вищої освіти та досягнення програмних результатів навчання.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до визначення принципів фахової підготовки майбутніх учителів біології та виокремлення загальних і специфічних принципів формування екологічної компетентності здобувачів вищої освіти зазначеної кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципи виходять з фундаментальних закономірностей навчання, віддзеркалюють теоретичні підходи до організації та здійснення освітнього процесу. Вони являють собою вихідні положення, вказівки, норми, які визначають спосіб досягнення певної мети, спрямовують процес пізнання, виступають теоретичним підґрунтям практичної діяльності. Для успішної реалізації поставлених завдань, досягнення мети дослідження принципи повинні являти собою певну систему, взаємодоповнюючи і зумовлюючи один одного.

У філософії принцип потрактовано як вихідне теоретико-методологічне положення, яке лежить в основі певного знання і визначає спосіб його побудови; у цьому сенсі уся

сукупність цього знання постає як розкриття принципів [17, с. 129]; засадове положення певної наукової галузі, теорії, вчення [24, с. 187].

Психологічна наука робить акцент на зв'язок принципів з діяльністю і визначає їх як керівну ідею, основне правило діяльності, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення і т. д. [15; 26].

У педагогіці принцип витлумачується як:

– керівна ідея, вимога, вихідне положення, що впливає із встановлених закономірностей навчально-виховного процесу та визначає його загальну спрямованість і ефективність; система основних вимог до навчально-виховного процесу, дотримання яких дає змогу ефективно розв'язувати проблеми навчання і виховання» [21, с. 312];

– основне вихідне положення теорії навчання; вихідне положення, що впливає із закономірностей виховання й визначає загальне спрямування виховного процесу, основна вимога до його змісту, методики та організації [6, с. 270];

– правило, що виникло в результаті об'єктивно осмисленого досвіду; тобто головні положення, що визначають і підхід до проблеми, і методику одержання емпіричних та наукових фактів, і їхній аналіз [20, с. 149];

– основне положення, що визначає структуру, організаційні форми і методи освітнього процесу згідно з його загальними цілями та закономірностями; у принципах дидактики знаходять своє відображення нормативні основи навчання [4, с. 74];

– найабстрактніше визначення ідеї (початкова форма систематизації); правило, що виникає у результаті суб'єктивно обдуманого досвіду людей [3, с. 36];

– інструментальне, висвітлене в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції; методичне відображення законів і закономірностей; знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання, виражене у формі, що дозволяє використовувати їх як регулятивні норми практики [10, с. 35].

В «Енциклопедії освіти» принципи освіти розглядаються як вихідні положення, що визначають побудову, функціонування та розвиток системи освіти в Україні. Вітчизняна педагогічна наука розкриває систему дидактичних принципів, виходячи з наукового розуміння суті виховання і навчання. Ця система ґрунтується на дев'яти принципах, а саме: єдності освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання; науковості змісту і методів навчання; систематичності та послідовності; міцності знань; доступності; свідомості й активності учнів; наочності; зв'язку навчання з практикою; індивідуалізації [9, с. 713–714].

Погоджуємося з С. Гончаренко, що принципи і вимоги дослідницької діяльності надають практиці науково обґрунтовані орієнтири. На відміну від вимоги, принцип є обов'язковим для виконання, має більш узагальнений характер і більш глибоко і розгорнуте наукове обґрунтування. Вимоги ж, виходячи з принципів, мають здебільшого ситуаційну обумовленість і можуть застосовуватися не для всіх ситуацій у певній сфері, не потребують глибокого обґрунтування в теоретичному плані [5, с. 73].

Під принципами формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології ми розуміємо найбільш загальні вихідні положення, що визначають стратегічні шляхи і тактику здійснення процесу фахової підготовки здобувачів вищої освіти зазначеної вище кваліфікації з метою формування досліджуваної якості особистості.

Поділяємо думку З. Курлянд та інших науковців, що визначаючи систему принципів дидактики вищої школи, необхідно зважати на такі позиції:

1) навчання у вищій школі поєднується з науковими дослідженнями;

2) дидактичний важіль навчання у ЗВО визначають, ґрунтуючись на філософській рефлексії, діалектиці безперервності та дискретності, єдності кількісних та якісних показників у процесах розвитку здобувачів;

3) на формування майбутнього фахівця, на становлення його особистості впливають не лише навчання та програмовий зміст освіти, а й інтелектуальнотворча діяльність і самоосвіта студента [16, с. 109].

Відмітимо, що уся сукупність принципів формування екокомпетентності студентів розглядається нами з позиції професійної діяльності майбутніх учителів біології. У процесі визначення стратегічних шляхів і тактики процесу формування досліджуваної якості особистості ми послуговувались як загальнодидактичними, так і спеціальними принципами.

До загальнодидактичних принципів, які є засадовими у процесі формування екологічної компетентності майбутніх педагогів, ми відносимо: науковості, систематичності й послідовності, єдності свідомості та діяльності, активності й самостійності, зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя.

Якщо загальні принципи стосуються всієї професійної підготовки майбутніх учителів біології, то специфічні – безпосередньо формування екологічної компетентності здобувачів вищої освіти цієї спеціальності.

Так, І. Коренева виокремила специфічні принципи підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку з опертям на зміст основних

принципів сталого розвитку. Запропонований вченою перелік містить принципи: системного підходу; активності, солідарності; соціальної справедливості; інтеграції екологічних знань у всі сфери діяльності; краєзнавчий; соціальної відповідальності; обережності й запобігання [11, с. 162]. Поділяємо думку І. Кореневої, що ці принципи спрямовані на імplementацію ідеї сталого розвитку в професійну підготовку майбутніх педагогів, відображають специфіку освіти для сталого розвитку.

І. Сяська, досліджуючи проблему формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих наук, узагальнила і систематизувала принципи, які першою чергою спрямовують освітній процес на підготовку майбутніх педагогів, здатних реалізовувати ідеї сталого розвитку в процесі навчання і виховання учнів у закладах загальної середньої освіти. У ієрархічній системі принципів, яка запропонована дослідницею, перший рівень посідають фундаментальні педагогічні принципи культуровідповідності й природовідповідності, другий – загальнопедагогічні (дидактичні) принципи і на третьому рівні знаходяться специфічні принципи.

Доцільним, на нашу думку, є поєднання принципів реалізації компетентного підходу (гуманізації та демократизації освітнього процесу; неперервності професійної педагогічної освіти; варіативності; міждисциплінарності; опори на провідні ідеї науки, техніки, інформаційних технологій та інтеграції науки та практики; соціально-ціннісної спрямованості педагогічної діяльності вчителя) та принципів екологічної освіти та виховання (системності й неперервності; цілісності та інтегративності, взаємозв'язку локального, регіонального й глобального) які перегуковуються із загальнодидактичними принципами [22]. Такий підхід дав змогу передовсім розставити акценти у процесі формування саме екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін.

Заслужують також на увагу обґрунтовані І. Сяською суто специфічні принципи формування досліджуваної якості здобувачів вищої освіти: єдності змісту і завдань екологічної освіти та виховання, трансдисциплінарності екологічного знання, екологічної профілізації екологічної підготовки [22, с. 158-159]. Вважаємо, що саме ця група принципів найбільш повно відповідає специфіки освітнього процесу в ЗВО, спрямованого на формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін.

Інший підхід до визначення принципів професійної підготовки майбутніх педагогів пропонує Р. Романюк. Науковиця,

досліджуючи теоретичні і методичні засади підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів, виокремлює такі групи принципів:

1) загальнодидактичні (послідовності, системності, науковості, фундаменталізації і систематизації знань, реалізації міжпредметних зв'язків, доступності, наочності, зв'язку теорії з практикою);

2) андрагогічні (самостійності та свідомості навчання, саморефлексії; єдності навчальної, професійної, методичної і наукової діяльності; суб'єкт - суб'єктної організації навчання);

3) конкретно-методичні (професійної спрямованості, індивідуалізації, природовідповідності, диференціації та варіативності, наступності і неперервності, компетентнісної спрямованості, інноваційності) [19, с. 227].

Зауважимо, що такий поділ принципів є основою для формування спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності майбутніх учителів біології профільної школи.

До специфічних принципів підготовки майбутніх учителів біології до еколого-педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти М. Білянська відносить: гнучкості, прогностичності, сучасності, краєзнавчий принцип, взаємодоповнюваності еколого-педагогічної та професійної діяльності. Запропонований перелік науковиця увірніє принципом етнокультурної вимірності, емоційної цінності, вмотивованості, самоорганізованості та саморозвитку [2, с. 240]. Нам імонує позиція вченої щодо важливої ролі еколого-культурної спадщини українського народу, чуттєвої сфери особистості, позитивної мотивації та індивідуально-особистісних якостей здобувачів вищої освіти у процесі їх підготовки до еколого-педагогічної діяльності у ЗЗСО.

О. Молчанюк вірізняє такі специфічні принципи виховання ціннісного ставлення майбутніх учителів біології до природи: послідовність навчання у процесі екологопрофесійної підготовки; єдність теорії та практики; формування в майбутніх фахівців індивідуальних основ взаємодії з природою; розвиток творчої індивідуальності здобувачів вищої освіти; моделювання; принцип єдності навчальної та виховної діяльності; інтеграція освітніх дисциплін [14, с. 200].

Цілкою поділяємо висновки, зроблені авторкою стосовного того, що зазначені вище принципи обумовлюють процес фахової підготовки майбутніх педагогів з таких позицій: розширення професійнодіяльнісного й екологічного простору особистості; обґрунтування сучасних методів і підходів та пошук нових науково-обґрунтованих способів взаємодії з природою на основі ціннісного

ставлення до неї у процесі освітньої діяльності; розширення індивідуалізації виховного процесу на основі обліку специфічних особистісних якостей та особливостей [14, с. 199-200].

Н. Грицай характеризує засадничі принципи, які визначають загальну стратегію методичної підготовки майбутніх учителів біології, як-от: принцип науковості, принцип професійної спрямованості, принцип інтегративності, принцип узгодженості, принцип зв'язку теорії і практики, принцип свідомості та активності, принцип систематичності та послідовності, принцип посилення творчої спрямованості методичної підготовки, принцип варіативності, принцип інноваційності, принцип суб'єктності [7, с. 144]. Науковиця представляє їх у вигляді системи, в якій принципи взаємозв'язані, обумовлюють один одного і слугують теоретико-методологічним орієнтиром для побудови авторської моделі методичної підготовки майбутніх педагогів.

Н. Баюрко стверджує, що у підготовці майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи важливим є дотримання таких принципів: системності, систематичності, неперервності, орієнтації на ідеї цілісності природи, універсальності зв'язків природних компонентів, міждисциплінарності [1, с. 131].

З огляду на предмет дослідження наголошуємо, що важливе місце у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів посідають принципи екологічної освіти та виховання, які спрямовують освітній процес на формування екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної позиції, екологічно доцільної поведінки в довкіллі, екологічної культури, екологічного світогляду. Серед специфічних принципів екологічної освіти та виховання в Україні найбільшого поширення набули:

- всезагальності, неперервності й наступності (забезпечує охоплення екологічною освітою та вихованням усіх верств населення через єдність ланок освіти України; узгодження зусиль різних установ, міністерств, відомств, громадських об'єднань; забезпечує умови, коли здобуті знання і досвід базуються на раніше засвоєних і водночас є основою для наступних, що, зрештою, сприяє розвитку екологічної культури та компетентності протягом усього життя людини);

- варіативності (забезпечує кожному можливість вибору рівня, змісту, темпу, форми екологічної освіти відповідно до вимог суспільства, особистісних здібностей і нахилів);

- системності й цілісності (відображає цілісність навколишнього середовища і забезпечує формування у здобувачів освіти

розуміння єдності довкілля, взаємозумовленості його процесів, нерозривного зв'язку людини й природи);

– міждисциплінарності (зумовлюється характером сучасної екології як синтетичної науки та сфери практичної діяльності людини; цей принцип реалізується в практиці освітнього процесу за допомогою міжпредметного підходу, який полягає в узгодженому використанні освітнього й виховного потенціалу всіх навчальних предметів, позаурочної роботи, самоосвіти та інших форм освіти з метою формування екологічної компетентності особистості);

– особистісної орієнтованості (екологічна освіта набуває особистісної орієнтованості за умов відповідності педагогічного впливу психологічному механізму формування цінностей особистості; забезпечення впливу змісту й технологій не тільки на когнітивну, а й на емоційно-вольову, діяльну сфери особистості; диференціації педагогічного впливу з урахуванням вікових, типологічних та індивідуальних особливостей здобувачів);

– єдності локального, регіонального й глобального підходів (забезпечує ознайомлення з проблемами навколишнього середовища різного рівня і практичну участь у розв'язанні екологічних проблем найближчого оточення);

– практичної спрямованості (передбачає вирішення конкретних проблем довкілля, набуття певних побутових і професійних екологічних умінь і навичок, їх розвиток і практичну реалізацію у відповідних умовах) [18, с. 15].

Наголосимо, що ми визначаємо специфічні принципи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології, виходячи із синергетичного зв'язку принципів професійної освіти, принципів компетентнісного підходу та принципів екологічної освіти та виховання, які мають точки перетину за окремими позиціями.

Специфічні принципи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології виокремлені нами з урахуванням змісту, структури та функцій екокомпетентності, методологічних підходів до її формування і дозволять адекватно добрати практичний інструментарій у процесі реалізації експериментальної педагогічної системи. Вважаємо за необхідне деталізувати їх з огляду на специфіку предмета дослідження.

Принцип міждисциплінарної інтеграції знань. У формуванні екологічної компетентності майбутніх учителів біології доцільно використовувати потенціал всіх освітніх компонентів як циклу загальної, так і професійної підготовки освітньо-професійної програми. Зауважимо, що інтегруючи функцію виконують природничі науки, які забезпечують

інтеграцію знань по відношенню до відповідних наук, які історично виділились з них, а саме біологія та екологія. Ми розглядаємо міждисциплінарні зв'язки як джерело інтеграції.

Міждисциплінарна інтеграція змінює пріоритет від засвоєння готових знань до самостійної активної пізнавальної діяльності з урахуванням необхідності формувати у студентів інтегрований стиль мислення, екологічну свідомість. Важливою метою навчання в умовах міждисциплінарної інтеграції є досягнення не тільки результатів наукового пізнання, але й самого шляху отримання цих результатів, формування міждисциплінарної структури знань та пізнавальної самостійності студента, розвиток творчих здібностей [25, с. 35].

Принцип створення екологічно орієнтованого освітнього середовища. Під екологізацією розуміють процеси, пов'язані з оптимізацією і гармонізацією відносин між людиною і природою, зі змінами, які виникають у духовному і матеріальному житті в умовах екологічної кризи, радикальної трансформації суспільного буття [8, с. 18]. Екологізація освітнього середовища передбачає передовсім формування нового світорозуміння і нового підходу до практичної діяльності, заснованих на пріоритеті екологічних цінностей. Екологічно орієнтоване середовище в закладі вищої освіти включає екологізацію освітнього процесу як складника цього середовища, екологічно доцільну взаємодію студентів із природним довкіллям, міжособистісне спілкування, соціальне партнерство з екологізації освітнього простору.

Створення такого освітнього середовища сприяє утвердженню в свідомості майбутніх педагогів імперативу екологічних знань, незаперечної цінності природи, власної причетності й відповідальності за збереження та відновлення природного довкілля, пріоритету екологічно доцільної діяльності, що і є засадовим у формуванні екологічної компетентності здобувачів вищої освіти.

Принцип професійної спрямованості. Усі складники освітньо-професійної програми підготовки фахівців мають бути професійно орієнтовані. Контекстне навчання, у якому моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності, забезпечує поступовий перехід від здійснюваної навчальної діяльності студента до професійної.

Реалізація цього принципу в умовах нової особистісно-орієнтованої парадигми освіти полягає в професіоналізації змісту, форм і методів спільної діяльності викладача і студентів і орієнтації не на традиційні знання, інформацію і фактичний матеріал, а на базові культурні цінності (толерантність, підтримка,

співробітництво та ін.) [23, с. 292]. У контексті нашого дослідження актуалізується спрямованість освітнього процесу на формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки задля успішної професійної діяльності в екологічній освіті та вихованні учнів, екологізації їх свідомості школярів, здатності практично розв'язувати екологічні завдання у професійній сфері відповідно до принципів сталого розвитку, набутих екологічних цінностей, мотивів взаємодії з природою, переконань, ідеалів тощо.

Принцип варіативності. В основі цього принципу лежать індивідуальний та диференційований підходи до фахової підготовки майбутніх педагогів, які забезпечують розвиток індивідуальної освітньої траєкторії студентів. Принцип варіативності визначає можливість обрання кожним студентом освітніх компонентів у вибірковій частині освітньо-професійних програм, баз проходження педагогічних практик, тем курсових і випускових кваліфікаційних робіт, напрямів науково-дослідної роботи у межах роботи наукових гуртків і проблемних груп тощо.

Принцип емоційної цінності сприймання природного середовища у практичній діяльності. Доцільність звернення до цього принципу продиктована важливістю чуттєво-ціннісної сфери майбутніх педагогів у формуванні екокомпетентності. М. Молчанюк поєднує ціннісне ставлення до природи з емоційною сферою особистості й слушно зауважує, що ««ціннісне ставлення до природи майбутніх учителів біології є особистісною структурою, змістом якої є стійке, особистісне, емоційне сприйняття природи як суб'єкта, завдяки чому засвоюються загальні знання про природні системи, взаємозв'язки в системі «природа-людина», негативний і позитивний антропогенний вплив на природу, усвідомлення їх поліфункціональної цінності й виявлення ціннісного ставлення до них (для тривалого гармонійного співіснування суспільства та природи)» [13, с. 19]. У зазначеному контексті результатом такого сприйняття є утвердження непрагматичної взаємодії учителів-біологів з природою, активізація діяльності щодо збереження, відновлення та збагачення природного довкілля та готовність формувати емоційно-ціннісне ставлення до природи у здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти.

Принцип взаємозв'язку локального, регіонального і глобального підходів в освітньому процесі стверджує необхідність всебічного вивчення сучасних проблем екології на різних рівнях: світовому, національному, місцевому. Солідарні з думкою І. Кореневої,

що «дотримання ідеї сталого розвитку, що формулюється як «мислити глобально, діяти локально», є можливим лише за умови глибоко знання природи і соціуму рідного краю» [11, с. 166].

Уточнення, конкретизація, розкриття та підтвердження екологічних понять, теорій, суджень на основі краєзнавчого підходу, на прикладі місцевості рідного краю викликають емоційний відгук, краще усвідомлюються і екстраполюються на національний і глобальні рівні.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підсумовуючи, наголосимо, що виокремлені нами загальнопедагогічні (науковості, систематичності та послідовності, єдності свідомості та діяльності, активності та самостійності, зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) і специфічні (міждисциплінарної інтеграції, створення екологічно орієнтованого освітнього середовища, професійної спрямованості, варіативності, взаємозв'язку локального, емоційної цінності сприймання природного середовища у практичній діяльності, регіонального і глобального підходів в освітньому процесі) принципи формування екологічної компетентності застосовуються у процесі фахової підготовки майбутніх учителів біології як взаємозв'язані та взаємодоповнюючі елементи єдиної педагогічної системи.

Подальший вектор наукового пошуку спрямовуємо на обґрунтування педагогічних умов, які дозволять розробити науково-методичний інструментарій формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки з урахуванням розглянутих педагогічних законів, закономірностей і принципів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бажурко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 314 с.
2. Білянська М. М. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів біології до еколого-педагогічної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 623 с.
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
4. Головенкін В. П. Педагогіка вищої школи: підручник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29032/3/Higher_School_Pedagogy_2019.pdf (дата звернення: 05.09.2021 р.)
5. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: метод. поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

7. Грищай Н. Б. Система методичної підготовки майбутніх учителів біології в педагогічних університетах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Полтава, 2016. 526 с.

8. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи: монографія / Н. Пустовіт та ін. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.

9. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

10. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация. Москва: Академия, 2001. 192 с.

11. Коренева І М. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Глухів, 2020. 634 с.

12. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 486 с.

13. Молчанок О. В. Теоретико-методологічні засади виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2020. 45 с.

14. Молчанок О. В. Теоретико-методологічні засади виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи: дис. д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2020. 478 с.

15. Немов Р. С. Психологический словарь. Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.

16. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2007. 495 с.

17. Петрущенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.

18. Пустовіт Н. А., Пруцакова О. Л., Руденко Л. Д., Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник. Київ, «Педагогічна думка», 2008. 64 с.

19. Романюк Р. К. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2021. 453 с.

20. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.

21. Сучасний психолого-педагогічний словник / за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М., 2016. 473 с.

22. Сяська І. О. Теоретичні і методичні засади формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Рівне, 2021. 566 с.

23. Товканець Г. В. Закономірності і принципи стратегії формування педагогічної культури майбутнього вчителя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 1 (40). С. 291–294.

24. Філософія: словник термінів та персоналії / В. С. Бліхар та ін. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.

25. Формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя у процесі біологічної підготовки: теоретико-методичні аспекти / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014. 50 с.

26. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

REFERENCES

1. Baiurko, N. V. (2017). *Pidhotovka maibutnix uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly* [Preparation of future biology teachers for the development of environmental competence of primary school students]. Doctor's thesis. Vinnytsia [in Ukrainian].

2. Bilianska, M. M. (2018). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnix uchyteliv biolohii do ekoloho-pedahohichnoi diialnosti u zahalnoosvitnix navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological principles of training future teachers of biology for environmental and pedagogical activities in secondary schools]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

3. Vazhynskyi, S. E., Shcherbak, T. I. (2016). *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methods and organization of scientific research]: navch. posib. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].

4. Holovenkin, V. P. (2019). *Pedahohika vyshchoi shkoly: pidruchnyk* [Higher school pedagogy: a textbook.]. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian]. Retrieved from https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29032/3/Higher_School_Pedagogy_2019.pdf

5. Honcharenko, S. U. (2008). *Pedahohichni doslidzhennia: metod. porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical research: method. advice for young scientists]. Kyiv-Vinnytsia: DOV «Vinnytsia» [in Ukrainian].

6. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

7. Hrytsai, N. B. (2016). *Systema metodychnoi pidhotovky maibutnix uchyteliv biolohii v pedahohichnykh universytetakh* [The system of methodical training of future biology teachers in pedagogical universities]. Doctor's thesis. Poltava [in Ukrainian].

8. Pustovit, N. A. (2016). (Ed.). *Ekolohizatsiia osvithnoho prostoru suchasnoi zahalnoosvitnoi shkoly* [Greening of the educational space of a modern secondary school]: monohrafiia. Kharkiv: «Drukarnia Madryd» [in Ukrainian].

9. Kremen, V. H. (2008). (Ed.). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

10. Zahviazynskyi, V. Y. (2001). *Teoriya obucheniya: Sovremennaia ynterpretatsiia* [Learning theory: Modern interpretation]. Moskva: Akademyia [in Russia].

11. Koreneva, I. M. (2020). *Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnix uchyteliv biolohii do realizatsii funktsii osvity dlia staloho rozvytku* [Theoretical and methodological principles of training future biology teachers to implement the functions of education for sustainable development]. Doctor's thesis. Hlukhiv [in Ukrainian].

12. Kuzminskyi, A. I. (2011). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]: navch. posib. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

13. Molchaniuk, O. V. (2020). *Teoretyko-metodolohichni zasady vykhovannia v maibutnix uchyteliv biolohii tsinnisnoho stavlennia do pryrody*

[Theoretical and methodological principles of education in future teachers of biology of values to nature]. Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

14. Molchaniuk, O. V. (2020). *Teoretyko-metodolohichni zasady vykhovannia v maibutnikh uchyteliv biologii tsinnisnoho stavlennia do pryrody* [Theoretical and methodological principles of education in future teachers of biology of values to nature]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

15. Nemov, R. S. (2007). *Psykhologhycheskyi slovar* [Psychological dictionary]. Moskva : Humanitar. yzd. tsentr VLADOS [in Russia].

16. Kurliand, Z. N. (2007). (Ed.). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]: navch. posib. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].

17. Petrusenko, V. (2009). *Tlumachnyi slovnyk osnovnykh filozofskykh terminiv* [Explanatory dictionary of basic philosophical terms]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» [in Ukrainian].

18. Pustovit, N. A., Prutsakova, L. O., Rudenko, L. D., Kolonkova, O. O. (2008). *Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkolariv* [Formation of ecological competence of schoolchildren]: nauk.-metod. posibnyk. Kyiv, «Pedahohichna dumka» [in Ukrainian].

19. Romaniuk, R. K. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky vchyteliv biologii do profilnoho navchannia uchniv* [Theoretical and methodological principles of professional training of biology teachers for specialized training of students]. Doctor's thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].

20. Semenova, A. V. (2006). *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky / za red.* [Dictionary of professional pedagogy]. Odesa: Palmira [in Ukrainian].

21. Shapran, O. I. (2016). *Suchasnyi psykhologo-pedahohichnyi slovnyk* [Modern psychological and pedagogical dictionary]. Pereiaslav-Khmelnitskyi: Dombrovska Ya. M. [in Ukrainian].

22. Siaska, I. O. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychyykh dystsyplin u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Theoretical and methodological principles of formation of ecological competence of future teachers of natural sciences in the process of professional training]. Doctor's thesis. Rivne

[in Ukrainian].

23. Tovkanets, H. V. (2017). *Zakonomirnosti i pryntsyppu stratehii formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia* [Regularities and principles of strategy of formation of pedagogical culture of the future teacher]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedahohika. Sotsialna robot», 1 (40), 291–294. [in Ukrainian].

24. Blikhar, V. S. (2020). *Filosofia: slovnyk terminiv ta personalii* [Philosophy: a dictionary of terms and personalities]. Kyiv: KVITs [in Ukrainian].

25. Boichuk, Yu. D. (Ed.). (2014). *Formuvannia ekoloho-valeolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u protsesi biologichnoi pidhotovky: teoretyko-metodychni aspekty: metod. rekom. dlia vykl. ped. navch. zakl* [Formation of ecological and valeological competence of the future teacher in the process of biological training: theoretical and methodological aspects: method. rekom. to off. ped. textbook lock]. Kharkiv: KHNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

26. Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykhologhychnyi slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Xarkiv: Prapor [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХРОЛЕНКО Марина Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничих наук, докторант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: екологічна освіта та виховання здобувачів вищої освіти, формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHROLENKO Maryna Volodymyrivna –

candidate of pedagogical sciences, associate professor of department of theory and methodics of teaching natural sciences, doctoral student Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Circle of scientific interests: ecological education and upbringing of higher education seekers, formation of ecological competence of future biology teachers.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2022 р.